

Els

Alnus

‘Rood haar en elzenhout zijn op geen goede grond gebouwd.’ Deze oude volkspreuk geeft de duivelse eigenschappen weer die men in vroeger tijden toekende aan roodharigen en elzenbomen. ‘De boom bloedt’, dachten mensen die elzenhout rood zagen kleuren nadat zij het aan de lucht hadden blootgesteld. In de nacht zouden rode vlammen rond het hout dansen, zo vreesde men. Duivels en gevaarlijk! Om dezelfde reden werden mensen met rood haar gewantwoord.

Een immer dorstig familie

Het enige dat klopt, is dat de Alnus (Els) gedijt op slechte grond. Maar dit is juist een van de sterke punten van deze vochtminnende loofboom. Andere bomen laten het afweten op natte en voedselarme grond, maar de Els doet het op zo’n bodem juist geweldig, omdat haar wortels goed doordringen in natte, zuurstofloze grond. De Els levert mooi zacht hout, ideaal voor het snijden van keukengerei en muziekinstrumenten, zoals de Twentse midwinterhoorn. De bladeren zouden helpen als geneesmiddel tegen nierkwalen, reuma, steenpuisten, sproeten en nachtmerries.

Elfenboom

De Els, in het Latijn alnus (afgeleid van alor amne, oftewel ‘ik word door de stroom verzorgd’) spreekt van oudsher tot de verbeelding. Met haar mooie, ranke verschijning is zij de dame onder de bomen. In het najaar en ’s winters tekent een zachtrode gloed de Els betoverend paarsbruin. Germanen vereerden de Els als de Boom van Thor, dondergod en vruchtbaarheidsbrenger. Voor de Kelten stond de boom in verband met dood en wedergeboorte. De oude Grieken wijdden de Els aan Phoroneus, een boomgod, die als eerste het vuur ontdekte en daarvoor elzenhout gebruikte. Elzen omsluiten in de Griekse mythologie het dodeneiland van de tovenares Kirke, die de reisgenoten van Odysseus in varkens veranderde. Door de moerassige groeiplaats gold de Els in vervlogen tijden als spookboom, van waaruit de zielen van ongedoopte kinderen mensen het moeras inlokten. Men schreef de boom bijzondere krachten toe bij de afweer van heksen. In de Walpurgisnacht, de nacht van 30 april op 1 mei, waarin heksen op de Duitse Blocksberg in de Harz feesten, hingen omwonenden elzentwijgen op. Oostenrijkers gebruikten de gekookte binnenste schors als middel tegen toverdranken. In vele oude volksverhalen is de Els verbonden met watergeesten en elfen. De Erbkönig in de gelijknamige ballade van de 18^e eeuwse Duitse schrijver en dichter Johann Wolfgang von Goethe, is volgens sommige vertalingen, zoals de Deense, een Elzenkoning, die het Elzenbos regeert, maar in andere vertalingen wordt hij ‘Elfenkoning’ genoemd:

‘Mein Vater, mein Vater, und siehst du nicht dort, Erbkönigs Töchter am düstern Ort?’

(Vader, mijn vader, zie je daar niet de dochter van de Elfenkoning bij die duistere plek?)

Soorten en ondersoorten van de **Alnus**

Van de *Alnus* (Els) bestaan vijftig soorten, waarvan alleen de Zwarte els (*Alnus Glutinosa*) van nature in Nederland voorkomt. De Els is de enige boom met bladknoppen op steeltjes (uitgezonderd de Alpenels en naaste verwanten). Nog een bijzonderheid is dat op de wortels boven het grondwater bacteriënkolonies leven die stikstof uit de lucht omzetten in voedsel voor de boom. Deze kunnen uitgroeien tot eigrote, ruwe wortelknobbels. Dit stelt de Els in staat om slechte grond te verbeteren, vogels de winter door te helpen en prima hout te leveren. 's Winters vallen de mannelijke katjes op door felle kleuren. En wat ook geen enkele andere boom heeft: deze vruchtkatjes rijpen uiteindelijk af tot houtige kegeltjes, ook wel elzenproppen genoemd. De Els behoort tot de Berkenfamilie (*Betulaceae*). Elzen kunnen gemiddeld tachtig tot honderd jaar worden. De boom is herkenbaar aan zijn rechte stam en takken die bijna loodrecht en naar boven toe gelijkmatig korter worden. Zijn constructie van dichte takken beschermt de Els tegen stormschade en stuivend zand. De bomen worden in windsingels langs boomgaarden geplant, of in hagen rond zandige akkertjes, zoals op Terschelling. In Wateringse Veld zijn veel Elzen geplant. Dit omdat Elzen goed gedijen op vochtige grond. Daarnaast is de Els een boom waarvan veel soorten en variëteiten beschikbaar zijn. Net als de Wilgen, Eiken en Esdoorns behoort de Els tot een uitgebreid geslacht.

Alnus | Els

Guido de Moorstraat,
Henri ter Hallstraat,
Kopenhagenweg,
Londensingel,
Reykjavikweg

Hartbladige Els *Alnus cordata*
Herkomst: Zuid-Italië (inheems), Corsica, Noordwest-Albanië en West-Griekenland.
Vorm: de boom heeft een brede kegelvormige kroon en grijze schors. Groeit na enige tijd scheef maar blijft krachtig, en kan een uiteindelijke hoogte bereiken van 10 tot 15 meter.
Kenmerken: het blad is hartvormig, glanzend donkergroen, kaal, aan de onderkant (5 tot 12 cm groot). Zijnerven voor de bladrand omhoog gebogen. Boom bloeit in februari - maart. De kegelvormige vrucht is houtig, eerst groen en later bruin. Bij de *alnus cordata* zijn deze tonvormig en 2 tot 3 cm groot.

Els

Athenesingel

Athenesingel,
Londensingel,
Oosteinde,
Waterlandsingel

Stijfbladige Els *Alnus firma*
Herkomst: Japan.
Vorm: betrekkelijk kleine boom, kan na 10 jaar een hoogte bereiken van 5 meter.
Kenmerken: opvallend generfde bladeren, bloeitijd maart - april.

Zwarte Els *Alnus glutinosa*
Herkomst: deze boom komt bijna in heel Europa voor (inheems) behalve in Centraal- en Noord-Scandinavië. Daarnaast ook in Noord-Afrika en Kaukasus. Van de 30 soorten Elzen is de *alnus glutinosa* de enige die van nature in Nederland voorkomt. Vaak op vochtige plaatsen, zoals in venen, langs waterkanten of in broekbossen.
Vorm: kegelvormig tot ovaal, de boom wordt 10 tot 25 (20) meter hoog. Op gunstige plaatsen kan de boom een zware stam ontwikkelen.
Kenmerken: het blad is dubbel gezaagd (4 tot 10 cm lang), lichtgroen tot donkergroen van kleur, breed ovaal met een ronde top en na het ontluiten kleverig. Mannelijke en vrouwelijke katjes, bruingeel, maart - april, eivormige elzenproppen 1 tot 2 cm. Bloemen verschijnen voor de bladeren. Elzenproppen zijn er vanaf september en blijven lang aan de boom hangen. Bijzonder: de boom dankt zijn naam aan de donkerbruine schors in zijn jonge jaren. De toevoeging *Glutinosa* betekent kleverig, dit geldt voor de grijsviolet gesteelde knoppen en het jonge blad.

Athenesingel

Zwarte Els 'Aurea' *Alnus glutinosa 'Aurea'*
Herkomst: België.
Vorm: middelhoog, tot 12 meter.
Kenmerken: eirond blad (tot 8 cm). Van heldergeel in het voorjaar, naar zeer lichtgroen middenzomer. Blijft in de herfst lang aan de boom hangen.

Athenesingel

Zwarte Els 'Imperialis' *Alnus glutinosa 'Imperialis'*
Herkomst: België (in cultuur vanaf 1859).
Vorm: groeit langzaam vanuit struikvorm tot een sierlijke middelhoge boom. Breed piramidaal. Duurt lang voordat van een boomvorm sprake is.

Soorten en ondersoorten van de **Alnus**

Gotland,
Lisdoddestraat

Boom kenmerkt zich door een mooie groeiwijze met afhangende twijgen.
Kenmerken: sierlijk blad, verspreid staand, diep ingesneden. Blijft in de herfst lang aan de boom hangen. De vrouwelijke katjes zijn onopvallend. De mannelijke, bruingele kunnen echter lang worden (7 cm). Elzenproppen verschijnen vanaf september en blijven lang aan de boom hangen.

Zwarte Els ‘Pyramidalis’

Alnus glutinosa ‘Pyramidalis’

Herkomst: Duitsland.

Vorm: middelgrote boom, smal kegelvormig, met meer opgaande takken. Is veel smaller dan de *Alnus Glutinosa*. Kan 10 tot 20 meter hoog worden.

Kenmerken: het blad is omgekeerd eirond, glanzend donkergroen (4 tot 10 cm). Heeft onopvallende ovale, vrouwelijke katjes van 5 mm lang en bruingele mannelijke katjes van 7 cm lang. Elzenproppen verschijnen vanaf september en blijven lang aan de boom hangen.

Zwarte Els ‘Pyramidalis’

Vlietpark

Zwarte Els ‘Quercifolia’

Alnus glutinosa ‘Quercifolia’

Herkomst: Europa, West-Azië en Noord-Afrika.

Vorm: kegelvormige boom, onregelmatig van vorm. Kan 16 meter hoog worden.

Kenmerken: het blad is gelobd zoals die van de Eik.

Athenesingel

Grijze Els *Alnus incana*

Herkomst: geheel Europa (inheems) tot aan de Kaukasus met uitzondering van Groot-Brittannië. Zeldzaam in het Laagland.

Vorm: boom is breed kegelvormig, vaak scheef of gedrongen. De takken staan vaak schuin omhoog. Wordt 12 tot 18 meter hoog maar kan soms ook uitgroeien tot 24 meter.

Els

Athenesingel,
Bostonsingel,
Havanasingel, Kievhof,
New Yorksingel

Kenmerken: het blad is (4 tot 10 cm) eirond, van boven dofgroen maar van onderen grijsgroen en donzig. Breed elliptisch met een licht spitse top. De katjes zijn paarsachtig, en verschijnen in februari/maart.
Bijzonder: de boom dankt zijn naam aan zijn opvallende gladde licht zilvergrijze schors.

Grijze Els ‘Aurea’ *Alnus incana ‘Aurea’*

Herkomst: Duitsland.

Vorm: slanke boom, kan uitgroeien tot 10 meter
Kenmerken: lichtgroen, eirond blad (4 tot 8 cm).

Athenesingel

Grijze Els ‘Laciniata’ *Alnus incana ‘Laciniata’*

Herkomst: Engeland.

Vorm: kan 10 tot 12 meter hoog worden.
Kenmerken: blad is zeer diep ingesneden (4 tot 10 cm) en zachtgroen van kleur.

Athenesingel

Grijze Els ‘Pendula’ *Alnus incana ‘Pendula’*

Herkomst: Nederland.

Vorm: kleine tot middelhoge boom met een recht opstaande stam en afhangende takken, kan 6 tot 8 meter hoog worden.

Kenmerken: heeft eironde, donkergroene bladeren (5 tot 10 cm), en paarsachtige katjes, die in februari - maart verschijnen.

Athenesingel

Rimpelbladige Els *Alnus incana subsp. rugosa*

Herkomst: oostelijk en noordelijk Noord-Amerika.

Vorm: struikvorm, twijgen en knoppen roestbruin behaard.
Kenmerken: het blad (6 tot 9 cm) is eirond, dubbelgezaagd, onderzijde tenminste op de zijnerf roestkleurig behaard, ladderachtige netvormige nerven, steel 1 tot 2,5 cm; proppen 1,5 cm. Bloeitijd: maart - april.
Bijzonder: indianen gebruikten de schors als geneesmiddel. Ze kauwden op de schors en brachten dit mengsel aan op ontstoken wonden. In theeform gebruikten de indianen het als geneesmiddel tegen verkoudheid, dysenterie en buikkrampen.

Grijze Els ‘Aurea’

Soorten en ondersoorten van de *Alnus*

Athenesingel

Dunbladige Els

Alnus incana subsp.
tenuifolia

Herkomst: noordwesten van Noord-Amerika.

Vorm: heester met gespreide slanke takken of kleine boom met ronde kroon. Kan tot 9 meter hoog worden. Kenmerken: het blad is ovaal - elliptisch (4 tot 10 cm) en aan de bovenzijde groen; aan de onderzijde geelgroen en soms lichtbehaard. Golvend gelobd en dubbelgezaagdgetand. Boom bloeit in februari - maart, zowel mannelijke als vrouwelijke katjes.

Athenesingel

Rode Els *Alnus rubra*

Herkomst: Amerikaanse westkust.

Vorm: boom is breed kegelvormig met dunne opstijgende takken. Kan 10 tot 20 meter hoog worden.

Kenmerken: het blad is groot (tot 15 cm), vrij kort gesteeld, diep dubbelgetand of ondiep gelobd, van boven (intens) donkergroen, met verdiepte nerven, van onderen grijsgroen (alleen op de nerven behaard). Bladrand is scherp omlaaggerold. Bloeitijd: januari - februari, de katjes zijn purperrood en 15 cm lang. De elzenproppen verschijnen al aan het einde van de zomer en sieren de boom tot in de winter.

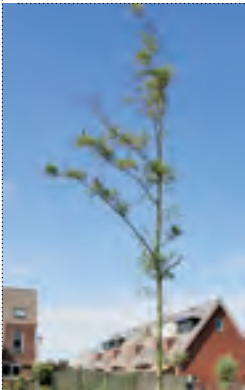
Bijzonder: Indianen eten de uitgekrabde binnenbast en soms ook de knoppen.

Soorten en ondersoorten van de **Alnus**

Athenesingel		Hazel Els <i>Alnus serrulata</i> Herkomst: oostelijk deel van Noord-Amerika. Vorm: heesterachtige boom, kan 6 tot 20 meter hoog worden. Kenmerken: bladeren ovaal, blijven lang hangen in de herfst. Bloem verschijnt voor het nieuwe blad.
Athenesingel		 Sipkes' Els <i>Alnus 'Sipkes'</i> Herkomst: Nederland. Vorm: een middelgrote boom met een duidelijke hoofdstam waaraan een regelmatige, horizontale vertakking zit. Lijkt in groeivorm op de <i>Alnus cordata</i> (Hartbladige els). Geldt ook voor het blad. Boom kan 10 tot 15 meter hoog worden. Kenmerken: het blad is breed eirond, glanzend donkergroen, plusminus 10 cm lang en 7 cm breed. Onderzijde is grijsgroen en langs de nerven behaard. Eivormige en hangende katjes (1,5 tot 2 cm). Elzenproppen idem eivormig, plusminus 2 cm lang en bruin.
Athenesingel, Bostonsingel, Dublinweg, Havanasingel, Jutland, Mexicosingel, New Yorksingel, Waterlandsingel, Wenenweg		Späths Els <i>Alnus x spaethii 'Spaeth'</i> Herkomst: Duitsland. Een bastaard van de Kaukasische en de Japanse els (<i>Alnus japonica</i>). Een zeldzame boom, maar tegenwoordig veel gebruikt als straatboom. Naam is afkomstig van Ludwig Späth die deze cultivar in zijn Berlijnse Baum-schule kweekte. Vorm: snelgroeiende forse boom, takken groeien in eerste instantie recht omhoog, buigen later horizontaal af. Breed piramidaal, met iets overhangende takken. Kan 15 tot 20 meter worden.
		

Els

		Kenmerken: bladknoppen staan op kleine steeltjes, het scherp gezaagde en glanzend donkergroene blad wordt ongeveer 15 cm groot en loopt paarsachtig uit. Het blad is langwerpig tot eirond, verschijnt vroeg in het voorjaar en blijft lang aan de boom hangen. Vanaf eind januari verschijnen de eerste bruingele katjes.
Athenesingel		Kaukasische Els <i>Alnus subcordata</i> Herkomst: Kaukasus en Noord-Iran. Vorm: kan 15 tot 25 meter hoog worden. Kenmerken: het blad is glanzend groen, eirond tot langwerpig (5 tot 15 cm) met een afgeronde of zwak hartvormige voet, van onderen op de nerven behaard. De vrouwelijke katjes zijn klein en de mannelijke lang, 8 tot 15 cm. Elzenproppen 2 tot 3 cm lang. Bloeitijd: december - februari.
Athenesingel		 Sitka Els <i>Alnus viridis ssp sinuata</i> Herkomst: westelijk deel van Noord-Amerika. Vorm: kleine boom met een smalle kroon, kan tot 9 meter hoog worden. Kenmerken: eivormige bladeren variëren in grootte van 6 tot 13 cm, dubbel gezaagd-getand. Zowel de boven- als onderzijde glimmend geelgroen en licht behaard. Draagt in het voorjaar kleine bloemen. Bijzonder: Sitka is een eiland voor de kust van Alaska.